

sin mening ind i sit forlægs tekst, som St. gør det overfor Brorsons »Op dog, Zion«. Brorson er ikke ubekendt med sejrsvæjen hinsides Golgata. Herren henter sin brud hjem, hans korsed »kirkefart« fører »lige for hans trone ind«. Og ved en lignende »tilbageprojicering« kan kritikeren bilde sig selv ind, at fordi han ser væsentlige ligheds- eller forskelspunkter mellem to tekster, der sammentagne belyser en udvikling eller en tankegang, så må digteren selv have haft den ene tekst foran sig eller i tanker, da han skrev den anden. Dette rammer St.s ytring s. 51 ang. »Velkommen igen« og »I al sin glans«, at »de to digtes afhængighed af hinanden er indlysende«. Nej, der er ingen indbyrdes afhængighed; men begge er afhængige af det samme natursyn, den samme symbolverden.

Stevns havde meget tilfælles med Gr., måske hele indstillingen overfor liv og død. Derfor forstod han også smukt at tolke Gr.s måske mest personlige salme »At sige Verden ret Farvel«, og dette har han gjort i sin eneste udgivne bog »Grundtvig-Manuskripter« (Danske Digtere ved Arbejdet 1938); men desværre har denne bogs fortsatte eksistens som forlagsartikel hindret dens indlemmelse i samlingen her og derved fristet udgiverne til at optage en tidligere studie (fra 1934) over samme emne, en studie, der viser, at St. også havde den egenskab tilfælles med Gr. at kunne lade sig inspirere og tankelede af tilfældige enkeltgloser og vendinger, hvorfor han ud fra vendingerne »min sidste stund« og »ven med ven« bygger en meget fantasifuld (og sikkert fejlagtig) genealogi op for Gr.s kendte salme. — Den nævnte senere bog viser, at St. selv ved fornyede studier var nået til rigtigere erkendelse, og udgiverne burde derfor have udeladt 1934-afhandlingen. Men selv i den fejlsprede afhandling er der vrømlende fuldt af fine og rigtige iagttagelser; og udgivelsen af de samlede afhandlinger her giver, som sagt, ikke blot indgående bidrag til forståelse af tankeverdenen i Gr.s salmer, men aflægger også et vidnesbyrd om dette kristendomssyns liv i et menneske og magt til at bære — i liv og i død.

Niels Møller.

Erik Møller: Grundtvig som Samtidshistoriker, København
(Gyldendal) 1950, 203 sider, 10 kr.

Samtidshistorikeren Erik Møller har i dette arbejde taget sig for at skildre og vurdere digteren og historikeren Grundtvig som en art kollega — en opgave, hvortil han har opnået Carlsberg-Fondets understøttelse. Men var Grundtvig i det hele taget samtidshistoriker? Eller i hvilket omfang er det rimeligt at betragte ham som sådan?

Sandt er det, at de foredrag, hvormed Grundtvig i 1838 greb så mange unge studerende, virkelig var samtidshistorie. Men selv disse foredrag, der først blev udgivet efter hans død, og som er hans eneste egentlige samtids-historiske arbejde, fjerner sig både i anlæg og udførelse væsentlig fra, hvad Erik Møller forstår ved samtidshistorie. De var ikke — som Grundtvigs andre historiske arbejder — bygget på omhyggelige og dybtgående kildestudier og tilsigtede overhovedet ikke nogen videnskabeligt objektiv fremstilling, hvilket Erik Møller ganske vist bemærker, men intet hensyn tager til. Det, Grundtvig i Mands Minde har givet og villet give, er *det indtryk, samtidens begivenheder har gjort på ham*, og det er som kilde hertil, arbejdet skal anvendes og vurderes. Det samme gælder de øvrige kilder til Erik Møllers fremstilling. Af

Grundtvigs historiske værker går som bekendt kun den første Verdens Krønike fra 1812 ind på samtidens historie, der her udelukkende er betragtet fra et moralsk-religiøst synspunkt. Det øvrige materiale er de mangfoldige udtalelser om samtidens forhold, der findes spredt i Grundtvigs uhyre forfatterskab. Indsamlingen af dette materiale er et stort og fortjenstfuldt arbejde, og den sammenligning mellem Grundtvigs og den moderne samtidshistorikers syn på tingene, det giver anledning til, interessant og æggende. Men den vurdering, der giver sig til kende, forekommer ofte ubillig, når man tager i betragtning, at Grundtvig ikke tilsigtede objektiv samtidshistorie. Og de slutninger, Erik Møller drager om værdien og karakteren af Grundtvigs livsværk i det hele taget, bærer, ikke mindre end Grundtvigs udtalelser, et tydeligt subjektivt præg.

Erik Møllers ærinde med bogen er at vise, »at Grundtvig ikke i virkelig Forstand var Synernes, men Kendsgjerningernes Mand.« Herved har han villet kaste nyt lys over Grundtvigs personlighed for måske at vække forståelse for hans tanker i krese, der før har stået ham fjernt. Om det sidstnævnte vil lykkes, er svært at sige. Men umiskendelig er den sympati, der lægger sig for dagen ved siden af den skarpe kritik.

Det er ubestrideligt, at Grundtvig var kendsgjerningernes mand. Han havde i højere grad end de toneangivende i sin samtid respekt for virkeligheden; han var både som digter, filosof, teolog og politiker realist. Hans stærke betoning af historiens værdi som erfaringsvidenskab i modsætning til den romantiske naturfilosofis luftige spekulationer er det stærkeste udtryk herfor. Men det er lige så ubestrideligt, at han i samme grad var synernes mand; hans betragtning både af Danmarks historie og af verdenshistorien lader sig slet ikke forstå i sammenhæng uden at sættes i forbindelse med hans syner. Det er også umuligt at forstå hans politiske og samtidshistoriske udtalelser uden at sætte dem ind i denne sammenhæng. Løst fra den tager de sig snart vilkårlige og barokke, snart forbavsende klarsynede og vise ud. På denne måde har de virket både i samtiden og eftertiden: utilgængelige og forvirrende, men dog stadig sært tillokkende. Sådan virker de også i Erik Møllers bog. Det lader sig ikke gøre at skille kendsgjerningernes mand fra synernes mand i Grundtvigs personlighed, og den, der går til hans forfatterskab i den hensigt — om det også kun er til eget brug — vil ikke have held med sig.

Det forvirrende i Grundtvigs tanker beror på, at han ikke følger de samme tankebaner som sine samtidige. Vel oplevede han de samme politiske, religiøse og sociale begivenheder, fulgte med i samtidens litteratur og skrev sine første arbejder under ganske tilsvarende litterære forhold som sine samtidige. Men de fremkaldte ikke de samme reaktioner hos ham som hos dem. Deraf hans isolation, umuligheden af at opfatte hans forfatterskab som et udtryk for den tid eller det miljø, hvori han levede*). Deraf også hans svigtende evne til at forudse, i hvilken retning udviklingen vilde gå *i den nærmeste tid*. Det er denne svigtende evne, Erik Møller retter projektørlyset mod og dokumen-

*) Et klart billede af Grundtvigs forhold til sine samtidige har *Steen Johansen og Henning Høirup* givet i deres smukke udvalg med titlen *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig* (Gyldendal 1948). Særlig værdifuld er bogens sidste del, hvor en lang række udtalelser om Grundtvig, der hidtil har været vanskeligt tilgængelige, er samlet i kronologisk orden, så de lader sig læse som en fortløbende dokumentation af samtidens holdning over for denne hensynsløst ugenerte og sære, men dog mægtigt betagende mand. Mest påfaldende er måske den overlegne tone, hvori han omtales af sin første elev, Constance Leths søn, for hvem Grundtvig i sin huslærertid dog vitterlig nærrede stor hengivenhed. Til de

terer, men uden at give den nogen nærmere forklaring. Det drejer sig for ham især om at nedbryde troen på Grundtvig som »en vidunderlig lydør Heimdal«, ja som en profet. I denne bestræbelse vil man gerne følge ham. For det er i høj grad denne dyrkelse af Grundtvig, der har skræmt nøgternt tænkende mennesker bort fra ham og hindret dem i at se hans virkelige storhed, der imidlertid ikke blot bestod i hans respekt for kendsgerningerne, men også — først og fremmest — i *hans evne til at se og forstå grundene til den kulturkrise, der nu befinder sig i sit akutte stadium*, men som han mærkede begyndelsen til allerede som dreng omkring udbuddet af den franske revolution.

Man kan være enig eller uenig med Grundtvig i hans tolkning af kulturkrisen; men det er her, opgøret med ham skal finde sted. Han kunde ikke gøre for, at hans samtidige i Danmark ikke gennemlevede sin tids tanker og begivenheder med samme radikale konsekvens som han, og at Danmarks historie derfor kom til at forme sig ganske anderledes, end han havde regnet med. Det var heller ikke hans skyld, at hans indflydelse ved Mynsters hårde taktik for en stor del blev begrænset til en enkelt retning inden for folkekirken, og at grundtvigianerne ofte videreførte hans tanker i en helt anden retning end den, han selv havde fulgt — fx. ved at lade sig narre til den alliance med den direkte kristenfjendtlige brandesianisme, der fratog dem nøglestillingen i dansk kulturpolitik i 1880'erne*). Men hans tanker har ikke mistet deres kraft og aktualitet af den grund, blot man tager dem i deres renhed og skiller dem ud fra grundtvigianismens slagger.

De problemer, Grundtvigs samtidshistoriske betragtninger drejer sig om, er jo for en stor del de samme, vi arbejder med i dag: tro og videnskab, følelse og fornuft, »Skal den lutherske reformation virkelig fortsættes?« — og på hvilken måde?, skal frihed eller lighed være nummer eet i ordningen af et folks forhold? nationalkarakterernes betydning for Europas kulturudvikling, specielt spørgsmålet om Tysklands og Frankrigs stilling og om Danmarks Sønderjyllandspolitik. Værdien i Grundtvigs tanker beror jo ikke på, i hvor høj grad han kunde forudsige sin egen tids politiske udvikling, men på deres evne til at vække os til selvstændig forståelse af de tilgrundliggende forhold og drage vore slutninger deraf. — Grundtvig overtog ikke andres tanker uden selv at have gennemtænkt, bearbejdet, ja ofte ligefrem gennemlevet dem. Det er også umuligt for os at bruge Grundtvigs tanker uden at arbejde videre med dem selv. Deres værdi ligger i de tanker, de sætter i gang — ofte forskellige efter, hvem man er, og i hvilken tid man lever. Grundtvig siger i 1849, at »de tre nordiske Riger har anderledes nemt ved at blive enige end de seks og tredive tyske Herskaber.« Heroverfor virker det som en underligt gold spydighed, når Erik Møller bemærker: »De 36 kom alligevel foran,« og triumferer over, at Grundtvig ikke var klogere end Bluhme. Rimeligere og frugtbarere forekommer det mig at sige: »*Det er de nordiske landes og demokratiets skam, at de 36 kom foran.*« Det er jo vor situation den dag i dag i en nøddeskal.

interessanteste afsnit hører provst Fr. Schmidts erindringer om Grundtvigs samtaler med professor Niels Treschow i foråret 1811; de viser bl. a., at Grundtvig også i denne krisetid havde vilje og evne til selvbeherskelse over for anderledes tænkende. Bogens første del vidner om Grundtvigs evne til objektiv selviagttagelse trods den isolation fra de toneangivende samtidige, hans tanker medførte.

*) Jf. min anmeldelse af Hakon Stangerup: Kulturkampen I-II i Lychnos, Lärdomshistoriska samfundets årsbok, Uppsala 1948—49, s. 271 ff.

Det har stor interesse, når Erik Møller oplyser, at tanken om, at det er en lykke for Europa, at Tyskland så længe har været splittet og uenigt, findes hos den tyske historiker Heeren allerede 1817, og at Grundtvig i et udkast til det foredrag fra 1838, hvor han uddyber denne tanke, bruger udtrykket: »Tyskerne siger for Resten selv« om denne tanke. Men det er besynderligt, at Erik Møller konkluderer deri, at Grundtvigs udtalelser altså ikke er andet end »— de samtidshistoriske Drøftelsers Fælleseje i den danske Sagamands digteriske Iklædning.« En tankes værdi ligger jo dog ikke deri, at den ikke er tænkt før, men i dens overensstemmelse med sandheden og dens evne til at vække til sandhedserkendelse. Det er netop karakteristisk for Grundtvig, at hans betragtning af Tyskland hviler på en udtalelse af den nøgterne Heeren, en af forløberne for moderne økonomisk historieforskning. Den tankegang, Grundtvig i foredraget udtrykker, var jo vidt forskellig fra den i samtiden gængse.

Når Grundtvig karakteriserer tyskenes stræben som et politisk udslag af »det Uendelige, som er Tydskernes Element« og siger, at »Jegheden og Selvheden . . . spiller Aandens Rolle i hele den tydske Viisdom« og bruger disse tanker i et digt fra 1855, så er det for Erik Møller blot udtryk for, at lidensskaben efterhånden løb fuldstændig af med Grundtvig. Men de citerede ord karakteriserer virkelig træffende Fichtes og Schellings filosofi, hvad enten man hylder den eller ikke, og Grundtvig nærde den dybeste respekt for begge filosoffer og i det hele taget for tysk filosofi, skønt han selv tog kraftigt afstand fra den og hævdede, at den var til stor skade for dansk åndsliv. Morsomt nok anerkender Erik Møller berettigelsen af den samme tankegang, når det gælder Grundtvigs kamp mod »Hjemtydskeriet i Danmark« — endskønt Grundtvigs udtryk her langt snarere kunde betragtes som udslag af blind lidenskab og også — med urette — er blevet det.

Ligesom andre historikere opererer Erik Møller stadig med den forestilling, at Grundtvig har været tilhænger af tanken om en deling af Sønderjylland, og det skønt Grundtvig allerede i foråret 1848 tager tydeligt afstand fra den. En øjeblikkelig deling vilde han ikke gå med til. Erik Møllers egne citater viser, at det, Grundtvig så frem til, var en løsning efter de samme linier, som der fra dansk side arbejdes efter i dag: en administrativ adskillelse af Slesvig og Holsten og en vidtgående mindretalsordning i hele Sønderjylland med det formål at opnå en klar sindelagsgrænse mellem dansk og tysk på et fuldkommen frivilligt grundlag. Hans tro på muligheden af herved at nå frem til en grænse ved Ejderen har ændret sig med tiden. Men hvad rolle spiller det for vurderingen af de tilgrundliggende principper, der stadig er de samme? Det er meget muligt, at Grundtvigs kritik af de national-liberales politik var uberettiget, og at hans fremstilling af samtidens begivenheder i denne forbindelse undertiden var ukorrekt eller fortegnet; men det er underordnet i forhold til de gennemgående principper i hans politiske betragtninger, og det er ubilligt i denne forbindelse at betragte ham som samtidshistoriker. Som politiker var hans hovedfejl vel den, at han ikke indså (eller måske rettere: ikke tog hensyn til), at tiden, som man siger, ikke var »moden« til gennemførelsen af hans tanker. Grundtvig var, kan man også sige, »forude for sin egen tid«. Derpå beror en stor del afstanden mellem hans forudsigelser og det, der siden virkelig er sket.

Skønt Erik Møller lægger så stor vægt på, at Grundtvig var kendsgerningernes mand, har han mærkeligt nok vanskeligt ved at se forskellen mellem hans og de national-liberales tanker. En sammenligning mellem Orla Lehmann og Ploug på den ene side og Grundtvig på den anden viser jo klart, at de

åndelige forudsætninger var helt forskellige: på den ene side en højtflyvende idealisme, inspireret af tysk og fransk filosofi og politik, på den anden side en kraftig reaktion mod de samme filosoffer og politikere p. gr. af deres højtflyvende idealisme. At deres standpunkter i praksis ofte kom til at dække hinandens, ophæver ikke dette forhold. Vel håbede Grundtvig på, at Danmark »med Guds Hjælp« engang vilde kunne nå ned til Ejderen; men det var ikke denne ide, Danmark til Ejderen, der var rettesnoren for hans tanker. Det viser hans udtalelser fra foråret 1848 med fuldkommen klarhed. Rettesnoren var den frie åndelige kamp mellem de to folk og deres kultur. Forskellen viser sig i Grundtvigs kritik af det danske sprogstyre i Mellem-Slesvig i 1850'erne, som Erik Møller ganske vist nævner, men ikke uden at tilføje, at Grundtvig samtidig støttede stiftelsen af en forening med yderliggående Ejderpolitik. Læseren må da få det indtryk, at Grundtvigs holdning var fuldkommen vilkårlig. Forholder det sig ikke sådan, at Grundtvig her som overalt forenede de mest vidtgående håb og ønsker med en urokkelig fastholden ved det princip, at udviklingen skulde ske i fuldkommen frihed? — På samme måde i hans forhold til skandinavismen. Hvor bundforskelligt er ikke det idealistiske sving i Lehmanns ridehustale fra Grundtvigs tanker om Nordens videnskabelige forening og forslag om nordisk statsborgerret?

Erik Møller tænker sig, at Grundtvigs lyse håb om fremtiden ikke heller fornægtede sig, hvad foreningen af de nordiske folk angår: »Aabenbaringsbogens Forudsigelser gjaldt jo efter Grundtvigs Tro ikke alene Danmark, men »den Høinordiske Menighed«, og formodentlig har dens Forjættelser i hans Syner ogsaa kunnet beskærme Norden i det hele,« slutter han med et skeptisk smil. Naturligvis kan Grundtvigs syner hverken beskærme Danmark, Norden eller den kristne kirke. Det er næppe helt overflødigt, at dette siges. Der er stadig folk, der sammenstiller Grundtvig med Nostradamus og andre spåmænd. Men Grundtvigs håb til fremtiden er intet andet end hans digteriske udformning af det kristne håb.

Det har Erik Møller også set og fremhævet. Grundtvigs første spådomme eller forudsigelser var intet andet end en omskrivning af Åbenbaringsbogens syner. Det gælder både digtet Roskilde-Riim og skriftet En mærkelig Spådom, som han udgav 1814, og som blev anledning til den strid med H. C. Ørsted, der afslører kernen i hans intentioner som forfatter. Dette lille skrift, hvoraf Grundtvig selv kun har skrevet fortalen, var en sammenstilling af bibelsteder, han havde fundet i sin faders efterladenskab. Den var forøvrigt ikke foretaget af faderen selv, der tværtimod forsynede den med en kritisk bemærkning, som Grundtvig i sin udgave har medtaget. Spådommen var beregnet på Frederik den Store; Grundtvig anvendte den som en spådom om Napoleon som Antikrist (eller en forløber for Antikrist). Erik Møller afviser med rette alle forsøg på at snakke uden om Grundtvigs spådomme om fremtiden: »Langt frugtbarere er det sikkert at prøve at klargøre, hvorledes Grundtvig selv saa paa Sagen.« Ja, naturligvis. Og der er grund til at fremhæve den omhu og forsigtighed, hvormed Erik Møller behandler dette vanskelige problem.

Erik Møller betragter med rette de »Seergaver«, Grundtvig tillægger sig selv, som en funktion af hans digteriske inspiration. Grundtvig betragtede ikke sig selv som profet, men som »Skjald«, idet han dog tillagde skjaldene særlige visionære evner. Spørgsmålet er, om han tillagde de syner, han udtalte i sin digtning, ubetinget gyldighed som åbenbart sandhed — således som han betragtede profeternes syner. Det følte han sig åbenbart en overgang stærkt fristet til — ikke mindst da Napoleons tilbagekomst fra Elba i 1815 på uventet måde kunde synes at give ham ret i den spådom, han havde

udtalt året før. Han modstod imidlertid fristelsen, som det også fremgår af det citat fra 1815, Erik Møller anfører, og som han med rette kalder »højest ejendommeligt«:

»At æske Beviis af mig for Sandheden af hvad jeg forkynder, er latterligt, mine historiske Bemærkninger kan man drøfte her, mine Slutninger kan man prøve . . . men mine Udsagns Sandhed kan jo intet uden *Tiden* bevise eller modsige, den lader sig med al Verdens Viisdom ligesaa lidt *bevise* som afbevise, jeg kan jo umulig bevise den for mig selv, jeg kan kun føle og beskue den.«

Det kriterium, Grundtvig her opstiller for en sand profeti, er hentet fra 5. Mosebog 18. kap. vers 22 (her citeret efter den aut. oversættelse af 1931): »Hvad en profet taler i Herrens navn, uden at det sker og indtræffer, det er noget, Herren ikke har talet. I formastelighed har profeten udtalt det, og du skal ikke være bange for ham.« Spådommen om Napoleon som Antikrist blev ikke bekræftet af tiden. Men Grundtvig havde heller ikke proklameret den som nogen profeti; han vogtede sig vel for at udsætte sig for at blive ramt af Bibelens ord om de falske profeter. Han var kun en »Skjald«, der udlagde Bibelens profetier og ikke kunde tilbageholde de syner af fremtiden, der viste sig for hans indre blik. Anderledes vil det da heller ikke være retfærdigt at betragte ham.

Erik Møller går imidlertid også ind på de mere verdslige forudsigelser, Grundtvig er fremkommet med, og fremhæver i denne forbindelse en udtalelse af ham på rigsdagen i 1866, hvor han siger, at han kun har spået ud fra »den Oplysning, vi alle kunne faae ved at agte vel paa Folkenes Art og Æt, paa Tidernes Løb og Tidernes Tegn«. Dette er — siger Erik Møller — »den Fremgangsmaade, enhver der virkelig arbejder eller har arbejdet med Samtidshistorie, i al Beskedenhed anvender eller har anvendt.« Her har vi udgangspunktet for Erik Møllers betragtning af Grundtvig som en art kollega. Forskellen imellem ham og Grundtvig viser sig imidlertid klart i den måde, hvorpå Erik Møller uddyber sin fremgangsmåde: »Man prøver at skaffe sig Kundskab om Fremtiden ved simpelthen at forlænge de Linier videre ud, som man har kunnet trække op ved at følge den egentlige Nutids og den nærmeste Fortids historiske Udvikling.«

Grundtvigs udgangspunkter var ikke blot nutiden og den nærmeste fortid, men i mindst lige så høj grad den langt fjernere fortid. Der er intet uretfærdigt i at kalde hans forudsigelser »poetiske Følgeslutninger og aands-historiske Ønskedrømme«. Andet har Grundtvig heller ikke givet dem ud for at være. Men har Erik Møller ret i, at metoden kun er anvendelig, når man holder sig til nutidens og væsentligt den nærmeste fortids historie? Med det billede, han selv bruger, kan man sige, at faren for misvisning er des større, jo nærmere de punkter ligger hinanden, fra hvilke man fører linierne ud i fremtiden. Men på den anden side: jo længere man går tilbage i tiden, des længere må man også føre linierne ud i fremtiden, inden man kan se, om de kommer til at passe.

Som samtidshistoriker var Grundtvig måske nok ikke videre bevendt; her manglede han måske ofte »noget positivt«, som Erik Møller kræver af historikeren. Men på det område arbejdede han ikke som objektiv historiker. Og det vil næppe med rette kunne bebrejdes Grundtvig, at han ikke har noget positivt at komme med, hvor det drejer sig om forståelsen af den europæiske kulturs udvikling og grundene til dens kritiske situation nu. Det er på dette punkt, værdien af hans tanker skal prøves.

William Michelsen.